

بیداری اسلامی در مصر

زمینه‌ها، بازیگران و پیامدها

تألیف:

دکتر علی باقری دولت‌آبادی

مهدی عوض‌پور

دانشکده و پژوهشکده علوم اجتماعی و فرهنگی

دانشگاه جامع امام حسین (ع)

مؤسسه چاپ و انتشارات

سرشناسه	باقری دولت‌آبادی، علی، ۱۳۵۸-
عنوان و پدیدآور	بیداری اسلامی در مصر؛ زمینه‌ها، بازیگران و پیامدها/ تألیف: علی باقری دولت‌آبادی، مهدی عوض‌پور.
مشخصات نشر	تهران: دانشگاه جامع امام حسین(ع) - مؤسسه چاپ و انتشارات، ۱۳۹۷
مشخصات ظاهری	بیست‌وسه، ۵۶۲ ص.
فروست	دانشگاه جامع امام حسین(ع)، مؤسسه چاپ و انتشارات، ۱۷۰۶، سری علوم اسلامی - ۲۹
شابک	۹۷۸-۹۶۴-۴۵۲-۶۳۱-۲
وضعیت فهرست‌نویسی	فیا
موضوع	مصر -- تاریخ -- اعتراض‌ها، ۲۰۱۱ م. -- (Egypt -- History -- Protests, 2011)
موضوع	اسلام -- مصر -- تجدید حیات فکری (Islamic renewal -- Egypt)
موضوع	جنبش‌های اسلامی -- مصر (Islamic movements -- Egypt*)
موضوع	مصر -- سیاست و حکومت -- قرن ۲۱ م. (Egypt -- Politics and government -- 21st century)
شناسه افزوده	عوض‌پور، مهدی، ۱۳۶۵-
شناسه افزوده	دانشگاه جامع امام حسین(ع) - مؤسسه چاپ و انتشارات
رده‌بندی کنگره	۱۴۹۷ ب۹/ب۲/۱۰۷/۸۷ DT
رده‌بندی دیویی	۶۲۲/۰۵۶
شماره کتابشناسی ملی	۵۳۲۸۹۳

کلیه حقوق اعم از چاپ و تکثیر، نسخه‌برداری، ترجمه و اقتباس برای دانشگاه جامع امام حسین(ع) محفوظ است.

- عنوان: بیداری اسلامی در مصر؛ زمینه‌ها، بازیگران و پیامدها
- تألیف: دکتر علی باقری دولت‌آبادی - مهدی عوض‌پور
- صفحه‌آرایی: ناهید آقامیرزایی
- طراحی جلد: میثاق ترافیک
- ناظر فنی چاپ: سید محمدباقر موسوی
- لیتوگرافی، چاپ و صحافی: مرکز چاپ سپاه
- نوبت چاپ: اول (اردیبهشت ماه ۱۳۹۷)
- شمارگان: ۲۰۰ نسخه
- قیمت: ۷۶۰,۰۰۰ ریال
- نشانی: تهران، بزرگراه شهید بابایی، بعد از پل لشکرک، دانشگاه جامع امام حسین(ع)، معاونت پژوهش و فناوری، مؤسسه چاپ و انتشارات، تلفن: ۷۴۱۸۸۲۶۰ دورنگار: ۷۴۱۸۸۲۷۴
- مرکز پخش: تهران، میدان فردوسی، فروشگاه و نمایشگاه مؤسسه چاپ و انتشارات دانشگاه جامع امام حسین(ع)، ترنجهستان امام حسین(ع)، تلفن: ۸۸۸۳۹۲۹۷

بسم الله الرحمن الرحيم

«يرفع الله الذين امنوا منكم والذين او توال العلم درجات»

خداوند مقام اهل ایمان و دانشمندان عالم را (در دو جهان) رفیع می‌کرداند.

(سوره مبارکه مجادله - آیه ۱۱)

ارزش و جایگاه علم و دانش اندوزی در اسلام تا آن پایه است که خداوند کریم در قرآن مجید، ابلاغ رسالت رسول خود را برای هدایت بشریت، به اقرار آغاز نمود.

هدایت بشر، تکامل، سعادت و تقرب به ذات اقدس الهی در گرو کسب معرفت و تحصیل علم و دانش است، علمی که به تعبیر استاد شهید مطهری، زیبایی عقل است و انسان خداجوی، معبود خود را در آن می‌یابد.

یکی از مسئولیت‌های مهم هر دانشگاه در کنار تعلیم و تربیت، نشر کتب و آثار علمی است. معاونت پژوهش و فناوری دانشگاه جامع امام حسین (ع) نیز به منظور مشارکت فعال در بالندگی و رشد فرهنگی و علمی جامعه، دست‌یابی به مرجعیت علمی در حوزه‌های مأموریتی و ایفای رسالت خطیر خود در تولید دانش و انتشار یافته‌های علمی، افتخار و شایسته دارد تا زمینه و بستر لازم را جهت تشویق پژوهشگران و اساتید محترم در عرصه تولید علم، فراهم و تسهیل نماید.

امید است در سایه الطاف بیکران الهی و با گسترش فعالیت‌های انتشاراتی مؤسسه چاپ و انتشارات دانشگاه جامع امام حسین (ع)، این رسالت خطیر تحقق یابد.

در پایان بر روح تابناک امام راحل (ره) و شهدای کرانقدر انقلاب اسلامی و دفاع مقدس درود می‌فرستیم و با آرزوی توفیقات هر چه بیشتر مقام معظم رهبری و خدمتگزاران اسلام و کشور، از اساتید، فرهیختگان و اهل نقد و نظر تقاضا داریم با ارائه نظرات و پیشنهادات خود ما را یاری فرمایند.

و من الله التوفیق و علیه التکلان

معاونت پژوهش و فناوری

دانشگاه جامع امام حسین (ع)

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
مقدمه	(نوزده)
کلیات	۱
۱- جغرافیا و موقعیت ژئوپلیتیک	۳
۲- اقتصاد مصر	۳
۳- ارتباطات و رسانه‌ها در مصر	۵
۴- جمعیت	۵
۵- مذهب و فرهنگ در مصر	۶
۶- سیاست و دولت در مصر معاصر	۷
۱-۶ مصر در دوران جمال عبدالناصر	۸
۲-۶ مصر در دوران سادات	۱۰
۳-۶ مصر در دوران مبارک	۱۱
۴-۶ مصر پس از انقلاب ۲۵ ژانویه	۱۳
جمع‌بندی	۱۳
بخش اول: ریشه‌های داخلی و خارجی انقلاب مصری	۱۵
فصل اول: ریشه‌های داخلی انقلاب مصر	۱۹
۱ عوامل سیاسی	۲۰
۱-۱ ماهیت استبدادی حکومت و شخصی بودن قدرت	۲۰
۲ احزاب سیاسی کاغذی و نظام چندحزبی صوری	۲۱
۳-۱ انتخابات به‌مثابه ابزاری مشروعیت‌زا	۲۳

- ۴-۱ اصلاحات قانون اساسی ۲۴
- ۵-۱ پروژه موروئی سازی حکومت ۲۵
- ۶-۱ تقلب علنی در انتخابات ها ۲۶
- ۷-۱ ابهام پیرامون آینده نظام سیاسی ۲۷
- ۸-۱ سرکوب سیاسی ۲۸
- ۹-۱ فرسودگی حکومت و عدم گردش نخبگان ۲۸
- ۱۰-۱ ضعف مشارکت سیاسی ۲۸
- ۲- عوامل اقتصادی ۲۹
- ۱-۲ ضعف در سیاست های اقتصادی ۳۰
- ۲-۲ غارت سازمان یافته منابع و امکانات ۳۱
- ۳-۲ گسترش نقش سرمایه داران در عرصه سیاسی ۳۳
- ۴-۲ توسعه اقتصادی نامتوازن ۳۵
- ۵-۲ سیاست های اقتصادی نامناسب ۳۷
- ۳- عوامل اجتماعی ۴۰
- ۱-۳ ساختار اجتماعی متناقض و گسترش کنش های ناهنجار ۴۱
- ۲-۳ گسترش فساد در بین طبقه حاکم و طبقات نزدیک به آن ۴۲
- ۳-۳ سر زبر شدن فساد به طبقات پایین و متوسط ۴۳
- ۴-۳ تنگ شدن عرصه بر نیروهای جامعه مدنی ۴۴
- ۵-۳ شکننده شدن بایگاه اجتماعی نظام ۴۵
- ۶-۳ تضعیف طبقه متوسط و کارگران و کشاورزان ۴۵
- ۷-۳ گسترش شهرنشینی و افزایش جمعیت جوانان ۴۷
- ۴- عوامل فرهنگی و دینی ۴۹
- ۱-۴ تلاش برای خشکاندن سرچشمه های دین داری ۴۹
- ۲-۴ دامن زدن به اختلافات قومی و مذهبی ۵۱
- ۳-۴ سيطرة سکولارها بر عرصه فرهنگ و ظهور پدیده بی دینی ۵۲

- ۴-۴ نظام آموزشی و نشر فرهنگ سرسپردگی و مصرف‌زدگی ۵۳
- ۵-۴ سیطره باندبازی بر نهادهای فرهنگی ۵۳
- ۶-۴ لگدمال نمودن کرامت و عزت مصری‌ها ۵۴
- ۵- عوامل امنیتی و پلیسی ۵۴
- ۱- استمرار قانون فوق‌العاده از سال ۱۹۸۱ ۵۵
- ۵-۲ خشونت پلیس و نیروهای امنیتی ۵۶
- جمع‌بندی ۵۷

- فصل دوم: ریشه‌های خارجی انقلاب مصر ۵۹
- ۱- تبعیت از سیاست‌های آمریکا ۵۹
- ۲- وابستگی به رژیم صهیونیستی و توطئه علیه مسئله فلسطین ۶۱
- ۳- سیاست خارجی شکست‌خورده ۶۳
- ۴- الهام از انقلاب تونس ۶۴
- جمع‌بندی ۶۴

- بخش دوم: نیروهای سیاسی و اجتماعی داخلی تأثیرگذار در تحولات مصر ۶۷
- فصل سوم: جریان سلفیه و انقلاب ۷۱
- ۱- بنیان‌های فکری و دینی سلفی ۷۲
- ۲- جریان شناسی سلفی‌گری در مصر ۷۴
- ۲-۱ سلفیه اجتماعی و تبلیغی ۷۵
- ۲-۲ سلفیه علمی یا آلبانی ۷۶
- ۲-۳ سلفیه جنبشی ۸۰
- ۲-۴ سلفیه جامبه یا مدخلیه ۸۲
- ۲-۵ سلفیه تزکیه یا سلفیه تعبدیه ۸۳
- ۲-۶ جماعت اسلامی و سازمان الجهاد ۸۴

۸۵	۷-۲ سلفیه جهادی
۸۶	۸-۲ جوانان سلفی (سلفیه مدرن)
۸۷	۳- موضع سلفی‌ها در قبال انقلاب
۸۹	۴- حضور طوفانی سلفی‌ها در دوره پس از انقلاب
۹۰	۵- سلفی‌ها و سیاست: از تحریم تا تکریم
۹۶	۶- ظهور سلفی‌گری انقلابی
۹۸	۷- موضع سلفی‌ها در قبال برکناری مرسی و پیامدهای آن
۱۰۲	جمع‌بندی

۱۰۵	فصل چهارم: اخوان المسلمین و انقلاب
۱۰۶	۱- اصول و منابع فکری اخوان المسلمین
۱۰۸	۲- اخوان المسلمین در دوران مبارک
۱۰۹	۳- نقش اخوان المسلمین در انقلاب مصر
۱۱۱	۴- اخوان و تحزب
۱۱۲	۵- تشکیلات
۱۱۳	۶- تفاوت‌ها و تمایزهای سلفیه و اخوان المسلمین
۱۱۳	۶-۱ ماهیت گفتمان دینی
۱۱۵	۶-۲ ماهیت تشکیلاتی
۱۱۵	۶-۳ فعالیت سیاسی
۱۱۸	جمع‌بندی

۱۱۹	فصل پنجم: صوفیه و انقلاب
۱۲۲	۱- معنای سیاست در نزد صوفیه
۱۲۳	۲- حسنی مبارک و استفاده ابزاری از تصوف
۱۲۵	۳- موضع صوفیه در قبال انقلاب مصر

مقدمه

موقعیت استراتژیک مصر در شمال آفریقا و در کرانه رود نیل، سابقه تمدنی آن همراه با نفوذ فرهنگی این کشور در میان ملت‌های عرب سبب گردیده است تا دولت مصر به یکی از دولت‌های اثرگذار در تحولات سیاسی خاورمیانه و شمال آفریقا تبدیل گردید. از موقعیت‌های مهم جغرافیایی مصر، قرار گرفتن این کشور در منتهی‌الیه شمال شرقی آفریقا است که این قاره را به قاره آسیا وصل نموده و درواقع پل ارتباطی بین آسیای غربی، آفریقا و مدیترانه هست (تکیه‌ای، ۱۳۷۵: ۱۲). موقعیت تاریخی و سابقه تمدنی و نفوذ فرهنگی کشور مصر در قلب جهان عرب بدین معنی است که آنچه در این کشور رخ می‌دهد، صرفاً در آن باقی نمانده و موج تأثیرات آن به سایر کشورها نیز سرایت خواهد نمود (Mc Neely, 2011: 3) از سوی دیگر این کشور با رژیم صهیونیستی هم‌مرز است و هرگونه فعل و انفعال و تغییر و تحولی در این کشور حتماً خواه بر این رژیم تأثیر می‌گذارد. به همین خاطر غرب و در رأس آن آمریکا اهمیت مضاعفی برای مصر قائل هستند.

هرچند امروزه مصر وزن راهبردی پیشین خود را از دست داده است و ایران، ترکیه و عربستان (و تا حدودی قطر) به بازیگران استراتژیک اصلی در خاورمیانه تبدیل شده‌اند، بااین‌حال مصر هنوز در صحنه بین‌المللی و منطقه‌ای مطرح و مهم است. این کشور نه تنها به لحاظ تاریخی، بلکه به لحاظ وسعت و توان نظامی‌اش است که به یک صدای مهم در رایزنی‌های جهان عرب تبدیل شده است. مهم‌تر اینکه این کشور از

پتانسیل اسلامی قابل توجهی برای به چالش کشیدن منافع غرب و رژیم صهیونیستی در منطقه برخوردار است و مردم این کشور در زمانی که کمتر کسی پیش‌بینی می‌کرد، توانستند حسنی مبارک دیکتاتور وابسته این کشور را از قدرت به زیر بکشند و بار دیگر سرنوشت آینده کشور خود را به دست بگیرند. از این‌رو شناخت مسائل و تحولات این کشور بیش‌ازپیش اهمیت می‌یابد.

انقلاب ۲۵ ژانویه ۲۰۱۱ مصر، به تعبیر بسیاری از اندیشمندان اسلامی و عربی یکی از مهم‌ترین رویدادهای معاصر در سطح جهان عرب و جهان اسلام است. انقلاب مردم مصر هرچند که پس از تونس رخ داد اما پیروزی قیام‌های مردمی عربی برای رهایی از بند ظلم و استبداد و خلاص شدن از سیطره قدرت‌های بیگانه و نیل به آزادی، عزت و کرامت ملی بستگی زیادی به موفقیت یا شکست آن دارد. بی‌تردید یکی از دلایل توجه بازیگران گوناگون منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای به مصر قبل و به‌خصوص پس از انقلاب، نقش غیرقابل‌انکار این کشور در جهان عرب و دنیای اسلام است؛ به‌گونه‌ای که هرگونه تغییر در مصر، تغییر در سایر کشورهای عربی را به دنبال خواهد داشت. از این‌روی شناخت ماهیت انقلاب این کشور و بازیگران تأثیرگذار در آن و فهم نقش بازیگران خارجی در تحولات این کشور بیش‌ازپیش اهمیت می‌یابد.

پژوهش حاضر از چهار بخش و بیست فصل به علاوه مقدمه، کلیات و جمع‌بندی پایانی تشکیل شده است که تلاش می‌کند تا در بخش نخست، ریشه‌های داخلی و خارجی دخیل در وقوع انقلاب مصر را موشکافی کند. در بخش دوم از منظری جامعه‌شناختی و تاریخی به نقش بازیگران سیاسی و اجتماعی داخلی در انقلاب مصر و نقش آنان در تحولات پس از انقلاب پرداخته می‌شود. در بخش سوم دوره انتقالی (فوریه ۲۰۱۱-ژوئن ۲۰۱۲) را که مصادف با حاکمیت شورای عالی نیروهای مسلح است، مورد مطالعه و بررسی قرار دهد و نیم‌نگاهی به حکمرانی یک‌ساله اخوان المسلمین و مرسی انداخته و ریشه‌ها و پیامدهای برکناری مرسی از طریق کودتای نظامی را بررسی نماید و در بخش

چهارم به نقش بازیگران منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای در تحولات سیاسی مصر اشاره نماید. تمرکز اصلی پژوهش حاضر نیز بر انقلاب و دوره پس از آن و به‌طور مشخص سال‌های ۲۰۱۱ تا ۲۰۱۳ م است. در پژوهش حاضر به دنبال پاسخگویی به دو پرسش اصلی زیر هستیم:

۱- دلایل وقوع انقلاب ۲۵ ژانویه مصر چیست؟
۲- نقش بازیگران داخلی و خارجی در انقلاب مصر و تحولات پس از آن چیست؟
اما علاوه بر این، برخی پرسش‌های فرعی دیگری نیز وجود دارد که سعی خواهیم نمود پاسخی برای آن‌ها بیابیم. این پرسش‌ها عبارت‌اند از:
۱- دلایل سقوط اخوان المسلمین و مرسی چه بود؟ و سرنوشت اخوان المسلمین چه خواهد بود؟

۲- چالش‌های پیش‌روی انقلاب مصر چیست؟
۳- عملکرد ارتش در فرآیند انقلاب و پس از آن چگونه بوده است؟
پژوهش حاضر هرچند از نوع توصیفی است اما درعین حال تلاش خواهد کرد تا فرضیات زیر را به محک آزمون بگذارد:
۱- عمده جریان‌های سیاسی و اجتماعی احملقه اخوان المسلمین، لیبرال‌ها، چپ‌ها، صوفی‌ها، شیعیان، قبطی‌ها و جوانان نقش‌آفرینی در وقوع انقلاب داشتند اما سلفی‌ها به مخالفت با انقلاب برخاستند.

۲- اخوان المسلمین پس از به قدرت رسیدن دچار اشتباهاتی در حکمرانی گردید و همین اشتباهات و یک سری نقاط ضعف موجود در گروه، زمینه افزایش مخالفت‌ها علیه آن و در نتیجه سقوط آن را فراهم نمود.

۳- شکست اخوان بیش از آنکه محصول اشتباهات این گروه و ناتوانی آن‌ها در اداره کشور باشد، نتیجه توطئه ساختارها، نهادها و شخصیت‌های بازمانده از نظام مبارک بود. از نقش بازیگران خارجی در سقوط مرسی نیز نباید غافل ماند.